

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE, ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?

Ömer Fatih TEKİN*

ÖZ

Nedensellik ilkesi, bilim felsefesi açısından oldukça önemli bir kavramdır. Doğada karşılaştığımız olayların neden gerçekleştiği üzerine düşündüğümüzde bu ilkenin varlığını keşfederiz. Ancak, bu ilke, bilen öznenin üretimi olarak mı yorumlanmalı, yoksa öznenin zihinsel üretiminden bağımsız doğanın düzenliliğini kavrama aracı olarak mı? Bu çalışma, nedensellik ilkesi üzerine düşünene iki filozofun (Hume ve Kant) görüşleri üzerinden şekillenecek ve bu ilkeyi de içeren doğa yasalarının doğanın düzenli bir yapıya sahip olduğunu kavrayabilmemize aracı olduklarını iddia edecektir. İnsan zihninden bağımsız bir şekilde doğanın düzenli olduğu üzerine kurulu böyle bir yaklaşım, nedenselliği kategorik bir forma dönüştüren yaklaşıma nazaran çağdaş yaklaşımlarda daha çok ilgi çekici bir konuma yerleşmiştir. İnsan zihninin doğanın yasalarına uyumlu olması, doğayı anlamak bakımından önemli görünse de insan ırkının yok olduğu bir durumda bile böyle ilkelerin doğadaki düzenliliği devam ettireceği aşikardır. Çalışma, idea-doğa kavramları üzerinden nedensellik ilkesinin konumunu doğanın düzenlilik içinde olduğu ve bu düzenliliği nedensellik gibi doğa yasaları aracılığıyla kavrayabileceğimiz varsayımı üzerinden şekillendirmeyi amaç edinmektedir. Aynı zamanda, Hume ile Kant'ın nedensellik anlayışlarının detayları verilerek çağdaş bilim felsefesinde Hume'cu literatür üzerinden nedensellik tartışmasının güncel durumunu özetlemektedir.

Anahtar Kelimeler: Nedensellik, idea, doğa, zihin, kategori, Hume, Kant

ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

ABSTRACT

The principle of causation is a highly significant concept in the philosophy of science. When we contemplate why the events we encounter in nature occur, we discover the existence of this principle. However, should this principle be interpreted as a product of the knowing subject or as a tool for understanding the regularity of nature independent of the subject's mental production? This study will be shaped by the views of two philosophers (Hume and Kant) who have thought about the principle of causation and will argue that the laws of nature, including this principle, serve as a means to comprehend that nature has a regular structure. Based on the premise that nature is orderly and independent of the human mind, such an approach has become more intriguing in contemporary approaches than the approach that transforms causation into a categorical form. While the compatibility of the human mind with the laws of nature seems important for understanding nature, it is evident that such principles would continue to maintain regularity in nature even in the event of the extinction of the human race. The study aims to shape the position of the principle of causation through the concepts of idea and nature, based on the assumption that nature is in regularity and that we can comprehend this regularity through natural laws like causation. At the same time, it provides details on Hume and Kant's understanding of causation. It summarizes the current causation debate in contemporary philosophy of science through the Humean literature.

Keywords: Causation, idea, mind, nature, category, Hume, Kant

* Dr. Öğr. Üyesi, Kastamonu Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Bilim Tarihi Bölümü, oftekin@kastamonu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-1142-2706.

Makalenin geliş tarihi: 29.06.2024
Makalenin kabul tarihi: 26.08.2024

Submission Date: 29 June 2024
Approval Date: 26 August 2024

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE, ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?
ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

Ömer Fatih TEKİN

Giriş

Felsefe tarihine derinlemesine bakıldığında, filozofların çoğunun doğa hakkında çeşitli görüşler bildirdiği görülmektedir. Doğanın kendi başınlığı ya da doğa-insan iş birliği gibi açıklamalarla birlikte, doğanın felsefesi yapılarak Thales'ten günümüze bu tartışma süregelmiştir. Doğa ile ilgili tartışmalar devam ederken, en az doğa tartışmaları kadar ilgi çekici ve üzerinde titizlikle durulmuş bir başka tartışma noktası da idea kavramı olmuştur. Platon'un idealar dünyasından Armstrong'un tümeler kavramına; Aristoteles'in tekilerin özünde bulunan potansiyel güçler olarak dile getirdiği idealardan Kant'ta aklın kavramları olan idelere kadar bu tartışma derinlemesine incelenmiştir. Tüm bu tartışmalar bağlamında, idea-doğa ekseninde nedensellik ilkesinin konumu önem teşkil etmiş; bu ilkenin zihnin bir kategorisi mi yoksa doğadaki düzenlilikleri anlamada kullanılan bir kavram mı olduğu tartışma konusu olmuştur.

Nedensellik gibi bir ilkenin zihinde mi yoksa doğada mı olduğu hakkında görüş belirtmeden önce böyle bir ilkenin kendisi üzerinde durmak gerekir. Nedensellik ilkesi olarak adlandırdığımız şey kabaca, doğada gerçekleşen bir olayın bir nedeninin olması, diğer tüm koşulların aynı olduğu her bir durumda nedenlerin her zaman aynı sonuçları ortaya çıkaracağı olarak adlandırılır. Daha net söylenmesi gerekirse, iki durum arasında birinin diğeri için neden olduğu bir ilişkinin yaslandığı merkezi ilkeye nedensellik ilkesi denir. Cevizci'ye göre nedensellik, "zaman dizisi içinde, biri olmadan diğersinin de ortaya çıkamayacağı iki olay, fenomen, ya da süreç arasındaki ilişki"¹dir. Yeşilçayır ve Tural, nedensellik ve belirlenimcilik arasında benzerlik olmasına rağmen bu kavramların birbirlerinden farklı olduklarını belirtirler. Belirlenimcilik, evrendeki ve tarihteki bütün işleyişin belli mekanik/fiziksel yasalarla gerçekleştiğini iddia eder. Buna göre belirlenimcilik daha katı ve mekanik yasaların mutlak hakimiyetine dayanan bir anlayıştır. Nedensellik ise iki olay/fenomen arasındaki neden-sonuç ilişkisine odaklanmaktadır.²

Nedensellik ilkesi üzerine inşa edilecek bu çalışmada Kant'ın ve Hume'un görüşleri irdelenecek, Hume'un görüşlerinin çağdaş bilim felsefesi literatüründe temel alındığı belirtilecek ve bu ilke sadece epistemolojik bir

¹ Ahmet Cevizci, *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları. 2000: 673.

² Celal Yeşilçayır ve Ayşe Tural, Kant Felsefesinde Nedenselliğin Uğrakları, *Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32, (2023): 582.

zeminde değil aynı zamanda ontolojik bir düzlemde de ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bakımdan eğer sadece epistemolojik bir düzlemde ele alınmış olsaydı varılacak nokta Kant'ın kategoriler öğretisi olacaktır. Fakat bu makalede Hume'un nedenselliği yalnızca epistemolojik düzlemde irdelenmediği aynı zamanda ilkeyi ontolojik bir zeminde kurgulamaya çalıştığı da vurgulanacaktır. Böyle bir tavır, çağdaş analitik bilim felsefesinin de günümüzde Hume üzerinden ilerlemesine yol açacak; Hume'un ardılları düzenlilik teorisi üzerinden onun görüşlerini genişletip ilerleteceklerdir.

İdea-Doğa İlişkisi

Tarihsel perspektiften bakıldığında doğa ve idea arasında yoğun bir ilişkinin olduğu yadsınamaz. Bu iki kavram, uzaktan bakıldığında filozofları, dönemleri ve hatta felsefi akımları bile etkilemiş, filozofların görüşlerini kategorize etmiştir. Söz gelimi, rasyonalist filozoflar idelerin varlığını akıl yoluyla açıklarken; empirist filozoflar ise deneyimden bağımsız bir ideanın ya da bilginin olamayacağı düşüncesine sahiptirler.

İdea ve doğa ilişkisi, felsefe tarihi boyunca tartışılan ve farklı filozoflar tarafından çeşitli şekillerde irdelenen önemli bir meseledir. Örneğin, Platon "idea" (veya "form") kavramını ortaya atan ilk filozoflardan birisidir. Platon'a göre, idealar mükemmel ve değişmez olandır; prototip olarak, görünüş dünyasının nesnelere hakiki formlarıdır. Duyusal dünyadaki nesnelere idealar dünyasındaki kusursuz formların kusurlu yansımalarıdır. Doğa (duyusal dünya) ise Platon'a göre geçici ve değişkendir. Hakiki gerçekliğin kopyası olan doğa, kendi bünyesinde fenomenleri yani kusurlu nesnelere barındırır.

Aristoteles için böyle bir ilişki tikel bir ilişki olarak okunabilir. Çünkü o, Platon'un idealar teorisine karşı çıkmış, form ve maddeyi nesnede birleştiren bir yaklaşım ortaya koymuştur. Ona göre form (idea) ve madde ayrılmaz bir şekilde bir aradadır. Doğadaki her şey, bu iki bileşenin birleşimidir. Aristoteles'e göre doğa, form ve maddenin bir araya gelmesiyle oluşur ve bu birleşim, nesnelere özünü ve işlevini belirler.

Rasyonalist filozofları düşündüğümüzde Descartes'a göre, idealar zihinde bulunur doğrudan zihinsel işlevlerin ürünüdür. Doğa ise fiziksel dünyadaki nesnelere ve olaylarla ilgilidir. Descartes, ideaların doğrudan doğadan türetilmediğini, ancak zihnin doğayı anlamlandırma biçimleri olduğunu savunur.

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE, ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?
ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

Ömer Fatih TEKİN

Doğa, Descartes'e göre mekanik yasalarla işleyen bir sistemdir ve bu yasalar, matematiksel ve mekanik açıklamalarla anlaşılabilir. Spinoza ise kısaca, evrende rastlantısal ya da tesadüfi hiçbir şeyin olmadığını belirtir. Her şey belirli bir nedensel zincir içinde zorunlu olarak gerçekleşir. Bu bağlamda, Spinoza için nedensellik içkindir. Yani, tüm nedenler ve sonuçlar, tek bir töz olan Tanrı ya da Doğa içinde yer alır.

Empirist filozoflara göz gezdirdiğimizde Locke, deneyim üzerinden felsefesini kurgular. Locke, bilgi felsefesinde insan zihnini boş bir levha olarak görmüş, doğuştan idealar görüşüne karşı çıkmıştır. İdealar, duyuusal deneyimler ve zihinsel yansımalar aracılığıyla oluşur. Bu bağlamda nedensellik anlayışı da deneyime dayanır. Ona göre nedensellik, olaylar arasındaki düzenli ardışıklıkların gözlemlenmesiyle anlaşılır. Bu bakımdan ona göre nedensellik doğrudan gözlemlenemez ancak deneyimlerimiz sayesinde çıkarım yapılarak anlaşılır.

İdea ve doğa ilişkisi daha fazla genişletilebilir elbette fakat konumuz sınırlılıkları bağlamında burada kalmak yeterli olacaktır. Şimdi, bu ilişkiyi nedensellik ilkesi üzerinden değerlendirmek ve bu ilkeyi zihnin bir kategorisi olarak gören Kant'ı incelemeye başlamak faydalı olacaktır.³

4

Zihnin bir kategorisi olarak Kant'ın nedensellik ilkesi

Kant matematik, doğa bilimleri ve metafiziğe ilişkin üç tür soru sorar, bunlar: "Saf matematik nasıl mümkündür?", "Saf doğa bilimi nasıl mümkündür?" ve "bir bilim olarak metafizik nasıl mümkündür?". Kant, ilk sorunun cevabını duyusallığın saf görüleri olan *zaman* ve *mekân* formlarının iş gördüğü "Saf Aklın Eleştirisi"nin "Transandantal Estetik" bölümünde, ikinci sorunun cevabını ise aynı kitabın anlama yetisinin saf kavramları olan *kategorilerin* iş gördüğü "Transandantal Analitik" bölümünde açıklar, metafizikle ilgili olan kısım ise "Transandantal Diyalektik" bölümünde incelenir. Kant'ın nedensellik hakkındaki görüşleri incelenirken ilk iki kısım ve kategorilerin üçüncü grubu olan ilişki⁴

³ Tarihsek açıdan bu probleme bakılacak olsa ide, önce Hume'un ardından Kant'ın incelenmesi beklenirdi. Fakat, probleme tarihse değil; fakat kavramsal ve sorunsal açıdan eğildiğimiz için ve Kant yerine Hume'un görüşlerinin çağdaş bilim felsefesi bakımından daha çok sahiplenildiğinden dolayı Kant'ın görüşlerini öne aldık.

⁴ Immanuel Kant, *Arı Usun Eleştirisi*. Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1993: 77.

kategorileri yani *deneyimin analogileri* bölümü merkeze alınarak Kant'ın nedensellik ilişkisi ile ilgili görüşleri irdelenecektir. Nedensellik Kant'ta anlama yetisinin a priori bir kategorisi olarak karşımıza çıkacak ve kategoriler bir bütün olarak görünüşleri birbirlerine iliştiirerek onların deneyimini olanaklı hale getirecektir.

Deneyimin analogileri, *süreklilik, ardışıklık ve eşzamanlı* olarak zamanda olan ilişkidir⁵. Bu ilişkide Kant'a göre tüm değişimler, neden ve etki bağıntısı yasasına göre yer alırlar.⁶ Fenomenlerin zamandaki konumlarını a priori olarak belirleyen anlama yetisinin kurallarıdır ve bu a priori ilkeler sayesinde doğa yasalarının bilgisi olanaklı hale gelir. A priori bilgi *zorunlu, geçerli ve evrensel* olandır. Bu bağlamda evrensel ve zorunlu olan her şeye a priori denir.⁷ Kant'a göre ilişki kategorileri diğer kategoriler içinde, deneyin özünü oluşturan anlama yetisi kavramları olarak bulunurlar. Bu kavramlar olanaklı deneyin koşulları a priori ilkelere dayandığı sürece geçerli olacaktır. O halde "bütün şeyler, deney nesnelere olarak, sözü edilen bu koşul altında zorunlu bir biçimde a priori olarak bulunurlar".⁸ Bu bağlamda nedensellik kategorisinin deneyimde uygulanan a priori ilkesi, nedensellik yasalarının zamansal ardışıklık ilkesi olarak görülür.⁹

Nedensellik ilkesi, anlama yetisinin bir kategorisi olduğu için, fenomenal dünyanın anlaşılabilmesini sağlamak adına nesnelere düzene sokan a priori bir ilkedir. A priori olmanın yanında, herhangi bir deneyim bilgisine dayanmayan zorunlu bir nitelik olarak değerlendirilir. Kant, bu ilkenin mantık sayesinde a priori olarak bulunduğunu iddia eder. Ona göre, a priori olarak varlık gösteren bu ilkeye algı aracılığıyla da ulaşabiliriz. Saf Aklın Eleştirisi adlı kitabında Kant, bilginin deneyime dayandığı ile ilgili olarak şöyle bir örnek verir; "balmumunu aydınlatan güneşin aynı zamanda onu eritirken buna karşı kili sertleştirmesi olgusunu hiçbir anlağın bu şeylerin önceden iye olduğumuz kavramlarından bulamayacağını ve yasal olarak çıkarsamasının ise hiçbir şekilde söz konusu olamayacağını, ancak deneyimin bize böyle bir yasayı öğretebileceğini"¹⁰ belirtir.

⁵Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 129.

⁶ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 133.

⁷ Gilles Deleuze, *Kant Üzerine Dört Ders*. Çeviren Ulus Baker. İstanbul: Kabcacı Yayınları, 2007: 17.

⁸ Immanuel Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*. Çeviren İonna Kuçuradi & Yusuf Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2002: 95.

⁹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 134.

¹⁰ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 353.

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE, ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?
ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

Ömer Fatih TEKİN

Kant'ın Prolegomena'da verdiği güneşin taşı ısıtması örneği bu duruma ilişkin verilecek en belirgin örnektir. Buna göre "bir cisme yeterince uzun bir süre güneş ışınları vurursa, ısınır"¹¹ dediğimizde nedendeki zorunluluk açıkça bilinemez, bilinebilmesi onun deney yargısına sahip olmasıyla yani deneyimin kendisini temsil etmesi ile olabilir. Aynı zamanda Kant için neden kavramı fenomenlerin bir özelliği değil, deneyimin a priori bir ön koşuludur. Kant'a göre neden ve etki arasındaki zorunlu bağlantı da a prioridir. Ona göre zorunlu bağlantı, anlama yetisinin nesnelere ve olaylar ya da şeyler arasındaki bağlantıları a priori düşünmesini sağlayan tek bir kavram değildir.¹²

Kant'a göre neden ve etki ilişkisinde, nedenin kendisinde sonucu belirleyici bir özellik vardır. Neden ve etki algının kavramları değil, salt anlama yetisi kavramlarıdır. Nedensellik ilişkisi ile nesnelere ardışıklığını bilebiliriz ve ancak bu yolla fenomenler deneyimin nesnelere haline gelirler. Saf Aklın Eleştirisi'nden örnek verirsek, eğer bir yastık üstünde duran ve orada çukur bir iz bırakan topu neden olarak görürsem, o zaman neden etkisi ile eş anlamlıdır. Buna göre zamansal ardışıklık nedenin nedenselliği ile bağlantı içinde etkinin biricik görgül ölçütüdür.¹³

6

Kant, nedenselliğin insan zihninin doğayı anlamlandırma biçimlerinden biri olduğunu savunur. Ona göre, nedensellik zihnin bir kategorisidir ve deneyimlerimizi olanaklı hale getiren a priori bir kavramdır. Kant'a göre "Her olayın bir nedeni vardır." dediğimizde, yargımda a priori bir yön vardır. Bu bilgi düşüncelerin çağrışımı ile üretilen bir beklenti temelinde ortaya çıkamaz. Herhangi bir olayın bir nedene sahip olduğu a priori olarak bilinmektedir¹⁴. Bu bağlamda, nedensellik doğada var olan bir ilke değil, zihnimizin dünyayı anlamlandırma biçimidir.

Kant, Hume için, Arı Usun Eleştirisi kitabında, "belki de tüm kuşkucular arasında en akıllısı"¹⁵ ifadesini kullanır. Bu ifadeden, Kant için nedensellik düşüncesinin oluşumunda Hume'un ne kadar etkisinin olduğu Prolegomena'dan rahatlıkla çıkarılabilir.

¹¹ Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafiziğe Prolegomena*, 100.

¹² Frederick Copleston, *Kant*. Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 2004: 4.

¹³ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 138-139.

¹⁴ Aslı Üner, "Nedensellik İlkesi: Hume'a Karşı Kant". *Mavi Atlas*. 3/2024:105.

¹⁵ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 353.

İtiraf ederim ki, beni yıllar önce dogmatik uyuklamamdan ilk defa uyandıran ve araştırmalarıma kurgusal felsefe alanında bambaşka bir yön vermemi sağlayan, DAVID HUME'un bu hatırlatması olmuştur. Onun çıkardığı sonuçlara kulak vermekten çok uzaktım; ama HUME kendi sorununun tümünü değil, bir parçasını gördüğü için, bu sonuçlar beni harekete geçirdi; çünkü bu parça, bütünü göz önünde bulundurmadan hiçbir bilgi veremez. Eğer insan başka birinin bize bıraktığı, bir temele oturtulmuş ama sonuna kadar geliştirilmemiş bir düşünceden işe başlar ve bu düşünce üzerine düşünmeye devam ederse, kendisine bu ışığın ilk kıvılcımını borçlu olduğu o keskin görüşlü adamın ulaştığı yerden daha ileriye gitmeyi umabilir.¹⁶

Doğa yasası diye bahsedilen yasaları Kant, doğanın belirli bir bütünsellik ile kurallar oluşturduğu bir bütünlük olarak görür. Kant'ın doğa yasası olarak göreceği şeyler Newton mekaniği aracılığıyla doğadaki düzenlilik üzerine kurulan sabitlikler yani doğanın kendi nedenselliği olarak görülebilir. Bunun yanında anlama yetisinin a priori formu olan nedensellik ilkesini böyle bir sabitlik olarak görmek Kant için uygun olmayacaktır, çünkü o doğanın dayattığından kurtulmak ve insan anlama yetisine bu etkinliği vermek ister. Böylece o, klasik bakış açısından kurtulmak ve Kopernik devrimi olarak adlandırılan dönüşümü epistemolojisinde yapmayı hedeflemişti. Heimsoeth'a göre "[...] bir şeyin başka bir şeyle açıklanmasını gerektiren nedensellik, bir doğa yasası olan nedensellik, aynı zamanda bir evren yasasıdır da".¹⁷ Doğa mekanizması/nedenselliği aynı zamanda Kant düşüncesindeki meşhur antinomi (çatışkı) ilkesinin doğa kategorisine tekabül etmektedir.

Kant epistemolojisinde "görüşüz kavramlar boş; kavramsız görüşler kördür" ilkesi üzerinden bilginin sınırını çizmesine rağmen bilinemez şeylere olan merak ve bunların bilinebilir olacağına yönelik ilgi sonucu ortaya çıkan çelişki, diyalektik olarak adlandırılır. Kant böyle çelişkili durumları Aşkınsal Diyalektik bölümünde işler. Us, aslında hiçbir zaman tam olarak bilemeyeceği şeyleri bilebileceği kanaatine kapılır.¹⁸ Evrende her şeyin bir nedeninin olduğunun söylenmesi neticesinde sürekli geriye giderek sonsuza kadar mı bir nedensellik var yoksa her şeyin bir ilk nedeni mi var sorusu usumuzun bize bir çelişik sorusu olarak karşımıza çıkar. Evrenin uzayda bir sınırının olup olmadığı

¹⁶ Kant, *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizığe Prolegomena*, 8.

¹⁷ Heinz Heimsoeth, *Immanuel Kant'ın Felsefesi*. Çeviren Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993: 110.

¹⁸ Allen, W. Wood. *Kant*. Çev. Aliye Kovanlıkaya. Ankara: Dost Kitapevi, 2009: 114.

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE, ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?
ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

Ömer Fatih TEKİN

sorusu ve bu soruya verilen iki zıt cevap da birbirleriyle bir o kadar aynı değere sahip. Doğal olarak usumuzun bize oynadı başka bir oyun. Son antinomi ise, nedensellik üzerine. Doğada sıkı bir nedensellik olmasına rağmen irade sahibi insanın davranışları arasındaki ilişki bir çelişki doğurmaktadır. Makalede özellikle bilim felsefesi bağlamında Kant'ın görüşleri irdelenirken onun ideden anladığı metafizik alanla ilgili olarak Tanrı, ruh ve evren olduğunu unutmamak gerekir. Görüleceği gibi deneyimin sınırlarının ötesine geçen bir yaklaşım ile ideleri ele alan Kant'ın bilim felsefesi açısından nedensellik ilkesi üzerine ileri sürdüğü görüşlerinin irdelenmesini zorlaştırmaktadır. Bu bakımdan Kant'ın antinomileri ile ilgili çok detaylı bilgi vermenin de makalenin konusu bakımından akışı bozmaması adına gerekli olmadığı görülecektir.

Doğadaki nedenler zincirinde nedensellik her zaman bir üst nedene bağlı olarak, koşullu bir biçimde karşımıza çıkmaktadır.¹⁹ Nedenler zinciri Kant'a doğadaki değişimin belirli neden/sonuç ilişkisinin bir sonucu olduğu izlenimini doğurmuştur. Böyle bir birliktelik, olayların birbirini takip ettiği bir ilke yani "nedensellik yasalarına göre zamansal ardışıklık ilkesi" olarak adlandırılmasını gerektirmiştir.²⁰ Böylelikle o şüpheli filozofların nedensellikteki ardışıklık için insan zihninin alışkanlığı olduğunu yönündeki savlarından ayrılmaktadır.²¹

Bağlantı kategorilerinin ikincisi olan neden-etki, doğa bilimlerinde karşımıza çıkan nedensellik ilkesinin temelidir. Doğa bilimlerinin nedensellik ilkesine dayanan sentetik a priori yargıları, neden-etki kategorisine ve algı formlarından zaman içinde olup biten olayların tersine çevrilemez art arda gelme tarzına dayanmaktadır. Kant'a göre bütün değişmeler, nedensellik bağlarının ilkesine göre olup biter.²² Doğada gerçekleşen herhangi bir olay önceden gerçekleşme olayını düzenleyen bir ilkeye ihtiyaç duyar. Kant tam da burada nedensellik ilkesi ile ilgili olarak onun anlama yetisinin bir kategorisi olan neden-etki kategorisinin bir tezahürü olduğunu dile getirir.²³

Doğada fenomenler arasındaki nedensel ilişkinin olmadığını söylemek Kant açısından bilim ve matematiğin tüm ilke ve yasalarının boşa çıkarılmasına yol açacaktır. Böyle bir nedensel ilişkiden şüphe duyulduğu zaman bilimin temel

¹⁹ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 240.

²⁰ Kant, *Arı Usun Eleştirisi*, 133.

²¹ Yeşilçayır ve Tural, *Kant Felsefesinde Nedenselliğin Uğrakları*, 586.

²² Üner, "Nedensellik ilkesi: Hume'a Karşı Kant", 107.

²³ Heimsoeth, *Immanuel Kant'ın Felsefesi*, 97.

ilkeleri de sarsılmış olur. Ona göre nedensellik ilkesini anlamada “deney” (a posteriori) bilgisi ile “a priori” bilginin sentezlenmesi önem arz etmektedir.²⁴ Ancak bu şartla insan zihni doğanın nedensel bağlılığını anlayabilecek ve doğa hakkında bilgi sahibi olmaya başlayacaktır. Onun sözleriyle belirtmek gerekirse: “Neden kavramının yalnızca deney nesnelere bakımından nesnel gerçekliğini kanıtlayabilmekle kalmadım, aynı zamanda bu kavramı bağlantıyla ilgili içerdiği zorunluluktan ötürü, a priori bir kavram olarak türetebildim”.²⁵

Kant’ın nedensellik üzerine düşüncelerinin oluşumunda Hume’un payının olduğu daha önceden belirtilmişti. Şimdi, Hume’un nedensellik anlayışını irdelemek makalenin ana iddiasını ortaya koymak adına ve aynı zamanda çağdaş bilim felsefesinin gelişim sürecini daha iyi anlayabilmek açısından oldukça önemlidir.

Doğanın düzenliliğini kavrama aracı olarak Hume’un nedensellik ideası

Hume, nedensellik araştırmasında her idenin bir izlenimi olması gerektiğinden ilk önce nedensellik idesinin izleniminin var olup olmadığını inceleyerek işe başlar. Bu bağlamda Hume’a göre,

Çevremize, nesnelere baktığımızda ve nedenlerin işlemleri üzerinde düşündüğümüzde, hiçbir zaman, tek bir durumda herhangi bir kuvvet ya da zorunlu bağlantı; etkiyi nedene bağlayan ve birini öbürünün kaçınılmaz sonucu kılan herhangi bir özellik bulamayız. Gördüğümüz sadece, birinin gerçekten, olgu olarak, ötekinin ardından geldiğidir. Bilardo toplarından birinin darbesini ötekinin hareketi izler. Dış duylara sadece bu kadarı görünür. Zihin, bu iki objenin art arda sıralanmasından hiçbir duygu ya da iç izlenim de duymaz. Dolayısıyla, belirli, tek neden-etki durumunda, kuvvet ya da zorunluluk ideasını verebilecek hiçbir şey yoktur.²⁶

Hume, nedenselliğin nedenler arasındaki ilişkiden çıktığı düşüncesi üzerinde durur. Ayrıca ona göre nedensellik üzerinde *zamansal ardışıklık* ve *bitişiklik* in çok büyük etkisi vardır. Hume’a göre yalnızca mekândaki nesnelere yoluyla deneyimler elde edilir ve mekânda nesnelere birbirine bitişik halde bulunur. Deneyim, nedensellik bağlantısının bilinebilmesi için gerekli olan

²⁴ Immanuel Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çeviren İonna Kuçuradi, Ülker Gökberg ve Füsün Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2021: 59-60.

²⁵ Kant, *Pratik Aklın Eleştirisi*, 60.

²⁶ David Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Çeviren Oruç Aruoba, Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976: 52.

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE, ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?
ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

Ömer Fatih TEKİN

önemli bir unsurdur. Hume'a göre nedenler ve etkiler akılla değil, deneyimle elde edilirler. Doğadaki olayların benzerliği ve bunların bilinmesi de yine akla değil, deneyime dayanır.²⁷

Hume, nedenselliği anlamamızın tek yolu olarak deneyimi gösterir. Doğada deneyimlediğimiz olaylar ve nesnelere zamansal olarak bitişiklik ve ardışıklık ilişkisinde dirler. Bundan dolayı bize bu nesnelere ve olaylar aralarında bir ilişki varmış gibi gözükürler. Nedenselliği açıklamamızda sürekli birliktelik bize yardımcı olur fakat olayların ya da nesnelere neden ve etkileri arasında bulunan zamansal ardışıklık özelliği gibi sürekli birliktelik özelliği de açıklamalarda tek başına yeterli değildir.²⁸

Hume'a göre *alışkanlık* sayesinde nedenlerden sonuca ulaşabiliriz. Alışkanlık bize önceden verilmiş değildir ve deneyim yoluyla kazanılır. Bu bağlamda, deneyimlerimizden elde edilen her çıkarım, akıl yürütmenin değil alışkanlıkların ürünüdür. Alışkanlıklarımız, nedenlerin etkileri doğurmasına, neden düşüncesinden sonra etki düşüncesinin gelmesine ve nedenden etkiye ya da etkiden nedene geçmeye yarar. Hume'a göre alışkanlıklarımız bizde geleceğin de geçmiş gibi olacağı düşüncesini oluşturacaktır.

Hume, var olduğu düşünülen zorunlu bağlantı idesinin kaynağının ne olduğunu göstermeye çalışmaktadır. Zorunlu bağlantının kaynağında deneyim ve alışkanlık vardır ve bunlar bir nesnenin var oluşunu başka bir nesneden çıkarmamızın tek yoludurlar. Hume burada şöyle der:

“Tikel bir olaylar türü her zaman, tüm durumlarda, bir başkası ile bitişmiş olduğu zaman, artık birinin görünüşü üzerine ötekini önceden bildirme ve bize herhangi bir empirik olay ya da var oluş konusunda güvence verebilecek o biricik uslamamayı (nedensel çıkarsama) kullanma konusunda hiçbir duraksama göstermeyiz. Sonra nesnelere birine neden ötekine etki deriz.”²⁹

Hume'a göre, her idenin bir izlenimi olduğu için, zorunlu bağlantı idesinin de bir izlenime bağlı olması gerekir, ancak bu izlenimi doğada bulamıyoruz. Duyularımız doğada bu izlenimi bulamadığı için zorunlu bağlantı idesi bir iç izlenimden türemiştir. Bu bağlamda zorunluluk düşüncesi kaynağını nesnelere değil, zihnimizde bulur. Zorunlu bağlantı nedenleri ve etkileri

²⁷ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 61.

²⁸ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 62

²⁹ Frederick Copleston, *Berkeley & Hume*. Çeviren Aziz Yardımlı, İstanbul: İdea Yayınevi, 1993: 89.

birbirine bağlar; böylece zihnin, birinden ötekine geçmesine yol açar. Zorunlu bağlantının meydana getirdiği izlenim, aklın deneyimlere dayanarak geçmişten geleceğe geçişine olanak tanır. Bu geçişin olanağını sağlayan da Hume'a göre doğadaki düzenliliktir.³⁰

Doğada bulunan düzenlilik sayesinde doğadaki nesnelere ve olaylar üzerine işlemler yapıp, akıl yürütebilir; belli başlı çıkarımlarda bulunabiliriz. Nedensellik düşüncesinin, zorunlu bağlantı idesinin oluşmasının ve alışkanlıklarımızın da sebebi, doğadaki tek biçimciliktir. Hume, doğadaki mantıksal düzenliliğinin temeli nedir? ve doğa bilimlerindeki çıkarım türünde tikellerden tümelleri türetmemizi sağlayan şey nedir? gibi sorulara verilen *nedensellik ilkesi* cevabını, izlenimi olmayan ide olamaz düşüncesiyle eleştirir. Kuvvet, güç gibi bağıntı ideleri için de tek bir neden-etki durumunda kuvvet ya da zorunluluk idesini verecek hiçbir şeyin olmadığını, hiçbir cismin bu idenin kaynağı olacak kuvveti belli etmediğini ifade eder.

Hume, nesnelere arasında bulunan ilişkinin nesnelere dışında aranması anlayışına karşı çıkmaktadır. Nesnelere arasındaki ilişki gibi içsel algılarımız arasındaki bağlantının da anlaşılması zordur ve yalnızca deneyim sayesinde bilinebilir. Hume'a göre herhangi bir nesnenin ya da olayın, başka bir nesne ya da olayla, ne kadar ilişkisi olsa da birbirleri arasında olası bir bağlantının var olduğu düşüncesi insanların zihinlerine işlenmemiştir. Bu düşünce nesnelere ya da olayların sürekli tekrarlanmasından doğar ve bu tekrarlar nesnelere herhangi bir şey meydana getirmez ya da açıkça herhangi bir şeye neden olmaz; ama yalnızca nesnelere ya da olaylardan birinden diğerine geçiş yapmamızı sağlayan alışkanlıkları ortaya çıkartır ve zihin üzerinde bir etkide bulunurlar. Buna göre bu alışkanlıklar sayesinde gerçekleşen geçiş, güç ve zorunluluk ile aynı şeydir ve bunlar nesnelere değil, algıların nitelikleridir ve içsel bir izlenimin ürünüdürler.

Hume için klasik nedensellik açıklaması eksik ve yetersizdir. Doğada meydana gelen herhangi bir olay başka herhangi bir olay için neden olarak görülebilir. Böyle bir durumu zorunlu nedensellik anlayışı ile açıklamaya çalışmak yanlış olacaktır. Böyle bir ardışıklık sayesinde neden etki ilişkisi zorunluluk kavramı ile değil ancak ve ancak insan zihninin üretimi olan alışkanlık kavramı ile açıklanabilir. Buradan şöyle bir sonuç çıkarılabilir; Hume için doğadaki nedensellik reddedilebilecek bir kavramsallık değildir; fakat

³⁰ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, s. 53.

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE, ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?
ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

Ömer Fatih TEKİN

deneyimin kendisi böyle bir bağlantılılığı bizim zihnimize yönlendiremez. Hume'un kendi sözleriyle belirtirsek: "İstencimizin etkisini sadece deneyimlerimizden öğreniriz. Ve bir olayın her zaman diğerini takip ettiğini de ancak deneyim bize öğretir, ama bunları birbirine bağlayan ve kopmaz hale getiren gizli bağlantıyı asla söylemez".³¹ Neticede, Hume için doğada olaylar ya da fenomenler arasında yakaladığımız art arda gelme hareketliliğini zorunlu nedensellik ilkesi olarak düşünmek yerine; zihnin işlevinden kaynaklanan bir alışkanlık olarak okumak daha uygun olacaktır. Çünkü insanlar kendi zihin alışkanlığından kaynaklanan ardışıklığı zorunlu bir neden-sonuç ilişkisi olarak düşünmektedir.³²

Kant için zihnin bir kategorisi olarak düşünülen nedensellik ilkesinin konumu Hume felsefesinde doğanın düzenliliğini kavramaya yarayan bir araç olarak karşımıza çıkmaktaydı. Bu tartışma çağdaş bilim felsefesi literatüründe oldukça fazla irdelenmiş ve ağırlıklı olarak Hume'un düşüncelerinin ilgili tartışma konusuna yeni potansiyeller kazandırdığı görülmüştür. Hume, zihnin alışkanlığı olarak gördüğü bu ilkeyi tamamen reddetmemiş, doğanın kendi içindeki düzenliliğine bağlamıştır. Kendisinden sonraki literatürdeki filozoflar da bu düzenlilik üzerinden Hume'un nedensellik anlayışını yorumlamış ve derin ve etkileyici bir tartışma atmosferi oluşturmuşlardır.

Kant'ın nedensellik anlayışı yerine Hume'un görüşleri üzerinden şekillenen günümüz nedensellik anlayışları idea/doğa bağlamında nedensellik ilkesinin doğadaki düzenlilikleri kavramada kilit bir rol oynadığı izlenimi doğurmaktadır. Bu bakımdan, çağdaş bilim felsefesi açısından güncel nedensellik tartışmasını kabaca tanıtmak makalenin daha iyi anlaşılması açısından oldukça önem arz etmektedir.

Çağdaş Humecü nedensellik yaklaşımı

Son 50 yılda, Hume'un nedensellik anlayışına yönelik yeni bir okuma ortaya çıkmıştır. Bu okuma, Norman Kemp Smith (1941) ve John P. Wright'ın (1973) çalışmalarıyla şekillenmiştir. ³³ Wright, Hume'un "şüpheli bir realist" olduğunu savunarak, doğada gerçek nedenlerin ve nesnel zorunlu bağlantıların

³¹ Hume, *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*, 65.

³² Yeşilçayır ve Tural, *Kant Felsefesinde Nedenselliğin Uğrakları*, 584.

³³ Stathis Psillos. *Nedensellik ve Açıklama*. Çeviren: Ömer Fatih Tekin ve Sercan Palavan. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2024: 21-22.

varlığını kabul ettiğini,³⁴ ancak bu bağlantıların insan zihni (idea) tarafından tam olarak anlaşılabilirliğini belirtir. Bu, Hume'un doğa (fiziksel dünya) ile idea (zihinsel kavramlar) arasındaki ilişkiye dair şüpheli³⁵ bir yaklaşım sergilediğini gösterir. Craig ise, Psillos'un aktarımıyla³⁶, Hume'un katı bir düzenlilik teorisini öğrettiği fikrinin artık geçerli olmadığını savunur ve Hume'un nedensellik anlayışının, düzenliliklerin sadece zihinsel bir yapı olmadığını, aynı zamanda doğadaki olaylar arasında nesnel bağlantılar olduğunu kabul ettiğini öne sürer.

37

Yeni Humecü yaklaşımına göre: “dünya birçok düzenlilik içerir. Düzenlilik, herhangi bir türden nesnenin başka bir nesne ile ilişkili olması ya da başka bir nesne tarafından takip edilmesidir”.³⁸ Wright'ın da içinde olduğu Yeni Humecü düşünürlere göre, doğada ontolojik olarak fiziksel ya da metafiziksel bir zorunluluktan bahsedemeyeceğimiz gibi; nesnelere yalnızca birer olay dizisi oluşturdukları belirtilebilir.³⁹

Çeşitli filozoflar *nedensel gerçekçilik* terimini farklı şekillerde kullanırlar. Örneğin Strawson, nedensel gerçekçiliği "dünyanın temel doğası hakkında, dünyanın davranışlarında düzenli olmasını sağlayan bir şey"⁴⁰ olarak adlandırır. Diğer taraftan Tooley nedensel gerçekçiliği “nedensel ifadelerin doğruluk değerlerinin genel olarak nedensel olmayan olgular tarafından mantıksal bir şekilde belirlenmediği”⁴¹ şeklindeki indirgeme karşıtı görüş olarak adlandırır. Nedensellik düzenliliklere indirgenmesi sürecine, düzenlilik yaklaşımının savunucuları nedensellik konusunda gerçekçi olabilir. Bu açıklamalar ışığında nedensel gerçekçilik terimi Hume'un nedensellik görüşünü ileri bir boyuta taşımakla birlikte, Strawson ve Tooley arasında gerçekleşen zorunlu bağlantıların düzenliliklere indirgenip indirgenemeyeceği yönündeki iddialar

³⁴ John, P. Wright. *The Sceptical Realism of David Hume*. Manchester: Manchester University Press, 1973: 127.

³⁵ Wright. *The Sceptical Realism of David Hume*, 144.

³⁶ Stathis Psillos. *Nedensellik ve Açıklama*, 22.

³⁷ Edward Craig. “The New Hume Debate” içinde, *Hume on Causality: Projectivist and Realist?* editörler R. Read & K.A. Richman, London: Routledge, 2000: 113.

³⁸ Stephen Mumford & Rani Anjum, *Causation A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press, 2013: 15.

³⁹ Sercan Palavan, “Çağdaş Nedensellik Anlayışında İki Model: Yeni Humecü Görüş ve Yeni Aristotelesçi Görüş”, *Liberal Düşünce Dergisi*, (107), 2022: 23.

⁴⁰ Galen Strawson. *The Secret Connexion*. Oxford: Clarendon Press, 1989: 84.

⁴¹ Michael Tooley. *Causation: A Realist Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1987: 246.

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE, ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?
ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

Ömer Fatih TEKİN

nedensel düzenlilik görüşünü çeşitlendirmiştir. Nedensellik üzerinden düzenlilik yaklaşımının felsefi pozisyonları nedensel anti-realist, nedensel indirgemeci olarak idea ve doğa ilişkisi bağlamında zihinden bağımsız olması bakımından nesnelci bir konuma yerleşirler.

Bazı Humecu düşünürler ise (özellikle John Stuart Mill ve John L. Mackie) düzenlilik yaklaşımının daha sofistike versiyonlarını geliştirdiler. Bu versiyonda nedensellik *yeterli ve zorunlu koşullar* açısından analiz edilmelidir Doğada çok fazla düzenlilik vardır ve bunların hepsi sezgisel olarak nedensel değildir. Dolayısıyla Hume'cu düşünürler, düzenliliklere karşı aynı mesafede değildirler. Nedenselliği doğa yasalarına bağlayarak nedensel ilişkileri destekleyebilecek düzenlilik türünü karakterize etmeye çalışırlar. Bununla birlikte, Humeculuğu savunan diğer filozoflar, nedensellikteki düzenliliklerin (ya da yasaların) rolünü küçümserler. Oldukça belirgin bir yaklaşım, Lewis'in karşı olgusal koşullar açısından nedensellik açıklaması olmuştur. Elbette, düzenlilikler nedenselliğe dolaylı bir şekilde yani karşı olgusal iddiaların doğru olduğu koşulları elde etmek için bir araç olarak ele alınan bir yaklaşımla giriş yaparlar.

Armstrong, nedensel ilişkilerin eşit koşullar altında sergilediği kalıcı "tekrarlanabilirlik"⁴² karakterinden dolayı nedenselliği "gerekli" olarak tanımlamayı tercih eder. Bu nedenle, Armstrong nedenselliğin nesnel ve özellikleri arasındaki ilişkide var olan örtük yasaların bir tezahürü olarak anlaşılması gerektiğini öne sürer. Böylece Armstrong, idea ve doğa ilişkisini nesnel ve özellikleri arasında arayarak insan zihninin etkinliğini kısıtlayarak doğaya daha çok önem vermiştir.

John Curt Ducasse'nin *tekil farklılık* açıklaması⁴³ (kabaca, ancak ve ancak *e*'nin oluşmasından önce çevresindeki son- ya da tek- farklılık *n* ise *n* olayı, *e* olayının nedenidir) neden gibi olaylar ile etki gibi olaylar arasında olabilecek veya olmayabilecek herhangi bir düzenli ilişkiden bağımsız olarak tekil olayları birbirine bağlamak için nedenselliği ele alır.

Bird, düzenlilikleri doğal türden niteliklere sahip nesnel düzenli kalıpları olarak görür ve doğa yasalarının, doğadaki düzenliliklerin zihinsel kavramlarla açıklanabileceğini gösterir.⁴⁴ Düzenlilikler tekil nesnel

⁴² David M. Armstrong, *What is a Law of Nature?* Cambridge: Cambridge University Press, 1983.

⁴³ John, C. Ducasse, *Causation and Types of Necessity*. New York: Dover, 1969.

⁴⁴ Alexander Bird, *Nature's Metaphysics*. Oxford: Oxford University Press, 2007:1-3.

durumları üzerine sistematik bir işleyiş ile oluşur. Lewis, bir Humecü olarak, doğada insan zihninden bağımsız bir şekilde birtakım düzenliliklerin bulunduğunu varsayar. Doğa yasaları olarak kabul edilen yasaların da düzenlilikler olarak kabul edilmesi gerektiğini belirtir.

Lewis, karşı olgusal önermeler aracılığıyla düzenlilikleri incelemeye başlar. Lewis nedensellik kavramını karşı olgusal önermelerin mantıksal açıdan doğru olduğu koşullara bağlar.⁴⁵ Lewis, konunun daha iyi anlaşılabilmesi adına şu örneği verir: “Hume, nedeni tanımlarken kabaca C nedeni ve E etkisi arasındaki ilişkiyi göz önünde bulundururken Lewis, c olayı meydana gelirse, e meydana gelir veya c olayı meydana gelmezse e meydana gelmez şeklindeki ifadelerle ilgilenir. C ve E nesnelere arasında meydana gelen ilişkinin nedensel olması için karşı olgusal durumun doğru olması gerekir”.⁴⁶

Lewis gibi Psillos da nedensellik konusunda realist bir yaklaşımı savunur. Ona göre, nedensellik doğada var olan ve bilimsel açıklamalarda önemli bir rol oynayan ilkedir. Psillos, nedenselliğin sadece zihinsel bir yapı olmadığını, aynı zamanda doğada nesnelere ve olaylar arasındaki gerçek ilişkileri yansıttığını önerir.

Psillos, Hume’un nedensellik anlayışına eleştirel bir yaklaşım sergiler. Hume’un nedenselliği sadece olaylar arasındaki düzenli ardışıklıklar üzerinden açıklamasının yetersiz olduğunu savunur. Psillos’a göre, nedensellik, olaylar arasındaki düzenliliklerin ötesinde, doğada var olan gerçek güçler ve mekanizmalarla ilgilidir.

Nedensellik ilkesi üzerine yapılan çağdaş yorumlardan bir başkasının temel savı da ilkenin ontolojik statüsü ile ilgilidir. Tooley⁴⁷ ve Anscombe⁴⁸ gibi düzenlilik savunucuları, nedenselliğin Doğanın ilksel bir özelliği olmadığını, diğer başka temel özellikler için anlaşılması gereken bir kategori olduğunu düşünmüşlerdir. Yani bu filozoflar için nedensellik yalnızca bir çimento değil aynı zamanda doğanın gerçekliğinin temelidir.

⁴⁵ Aret Karademir & Pakize Sandıkçioğlu. “David Lewis’in Modal Realizminde Dünya-Ötesi Karşıolgusal Önermeler, İkinci Dereceden Dünyalar ve Dünyalar-Arası Nedensellik Sorunları”. *Felsefe Tartışmaları*, 2009: 2.

⁴⁶ David Lewis, *Causation*, New York: Oxford University Press, 1993: 199.

⁴⁷ Michael Tooley. *Causation: A Realist Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1987.

⁴⁸ Margaret, G. E. Anscombe. “Causality and Determination”. See Sosa & Tooley (1993), 1971,88-104.

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE, ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?
ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

Ömer Fatih TEKİN

Ontolojik açıdan nedensellik ilkesini doğada var olduğu düşünülen “güçler” üzerinden kategorize etmeye çalışan Mumford⁴⁹, Ellis⁵⁰ ve Bird⁵¹ gibi eğilimsel nedenselliği savunan filozoflar vardır. Hume’cu düzenlilik görüşünün defolarını eğilimsel nedenselliğin çözebileceğini iddia ederler. Neticede, yeni Hume’cular, temel olarak doğada var olduğunu düşündükleri düzenliliğin insan zihninden bağımsız bir şekilde bulunduğunu söyleyerek idea/doğa ilişkisinde doğanın kendi başına konumunu koruduğunu iddia etmektedirler.

Sonuç

İdea ve doğa kavramları, filozoflar arasında üzerinde en çok düşünülen ve tartışılan konulardandır. Antik Yunan’dan günümüze kadar epistemolojik açıdan olsun ya da ontolojik bir tartışmada konum arayışı bağlamında olsun idea ve doğa her zaman ilgi çekici kavramlar olmuştur. Aynı zamanda nedensellik ilkesi de bilim felsefesi açısından oldukça önemli bir kavramdır. Makalemizin de konusu bakımından nedensellik ilkesinin konumu idea ve doğa bağlamında ele alınmış; bu ilkeyi zihnin bir kategorisi olarak ele alan Kant ile doğadaki düzenliliklerin anlaşılmasında etkin olan bir kavram olarak gören Hume irdelenmiştir. Hume’un nedenselliği, insan zihninden bağımsız bir şekilde doğanın düzenli olduğu üzerine kurulu yaklaşımı, nedensellik ilkesini zihnin bir kategorisi olarak gören Kant’ın yaklaşımına göre özellikle çağdaş bilim felsefesinde yeni Hume’cu yaklaşımın merkezi tezi olarak görülmüş; nedensellik anlayışı böylece güncel bir form edinmiştir. İnsan zihni tabii ki doğa yasalarına uygun olabilir fakat doğanın kendisinin belirli bir düzene sahip olduğu, doğada nesnelere arasında belirli bir ilişkinin olduğu kabul edilmediği zaman modern bilim ve çağcıl felsefede bilim ile felsefe arasında var olan karşılıklı ilişki oldukça eksik ve hatalı bir yol olarak değerlendirilmek zorunda kalmaktadır.

Bu bakımdan Hume’un görüşlerinin çağdaş bilim felsefesi literatüründe takip edildiğinin söylendiği yanlış bir kanı olmayacaktır. Düzenlilik yaklaşımı olarak literatürde kendisine alan bulan Yeni Hume’cu düşünürler, nedensellik ilkesi gibi doğanın yasaları hakkında Hume’u takip ederek ve yorumlayarak felsefi düzlemde oldukça ilgi çekici görüşler ortaya koymuşlardır. Bu görüşlerin hemen hemen hepsinin ortak paydada birleştikleri nokta doğanın insan

⁴⁹ Stephan Mumford. *Dispositions*. Oxford: Clarendon Press, 1998.

⁵⁰ Brian D. Ellis. *Scientific Essentialism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.

⁵¹ Alexander Bird. *Nature’s Metaphysics*. Oxford: Oxford University Press, 2007.

zihninden bağımsız bir şekilde düzenli var oluşudur. Bu düzenliliğinin ise altına herhangi bir metafizik zemin koymazlar. Humecu olmak zaten metafizik bir zeminden kaçınmayı gerektirmektedir.

Doğanın kendi başınlığını ontolojik ve epistemolojik olarak insan zihninin kategorilerine hapseden Kant'ın yaklaşımı çağdaş bilim felsefesinde Hume'un düşünceleri kadar ilgi çekici olmamıştır. Belirli düzenliliklerin toplamı olarak doğanın yasaları hakkında görüş belirten günümüz Humecu filozoflar, bilim felsefesi çalışmalarında Kant'ın kategorik olarak zihne yüklediği nedenselliği doğanın kendisinde de düzenlilik olarak görülebileceği düşüncesiyle geliştirmiş ve üzerinde görüş bildirilebilir bir forma yerleştirmiştir. Bu bağlamda sonuç olarak, idea ve doğa üzerine çağdaş bilim felsefesinde çalışmalar nedensellik ilkesi üzerinden devam etmektedir. Devam eden tartışma, nedensellik gibi ilkelerin doğada insan zihninden bağımsız bir şekilde bulunduğu kabulüyle alevlenmiş ve hızla alana yayılmıştır. Bilim felsefesi gerçekçilik tartışmaları ile günümüzde oldukça popüler bir pozisyona geçmiş; bu ilginin kaynağını da Hume ve onun ardıllarının nedensellik ilkesi üzerine yapmış oldukları yorumlar sağlamıştır.

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE, ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?
ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

Ömer Fatih TEKİN

KAYNAKÇA

- Akarsu, Bedia. *Çağdaş Felsefe Kant'tan Günümüze Felsefe Akımları*. 7. Baskı. İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1994.
- Anscombe, G. E. Margaret. 1971. "Causality and Determination". See Sosa & Tooley (1993), 88-104.
- Aristoteles, *Metafizik*. Çeviren Ahmet Arslan. İstanbul: Sosyal Yayınları, 1996: Kitap VII, 1037a-1037b.
- Armstrong, M. David, *What is a Law of Nature?* Cambridge: Cambridge University Press. 1983.
- Bird, Alexander. *Nature's Metaphysics*. Oxford: Oxford University Press, 2007.
- Bozkurt, Nejat. *Kant*. İstanbul: Say Yayınları, 2005.
- Cevizci, Ahmet. *Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayınları. 2000.
- Copleston, Frederick. *Berkeley & Hume*. Çeviren: Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 1993.
- Copleston, Frederick. *Kant*. Çeviren: Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 2004.
- Craig, Edward. "The New Hume Debate" içinde, *Hume on Causality: Projectivist and Realist?* editörler R. Read & K.A. Richman, London: Routledge, 2000: 113-121.
- Deleuze, Gilles. *Kant Üzerine Dört Ders*. Çeviren: Ulus Baker. İstanbul: Kabalcı Yayınları 2007.
- Ducasse, C. John. *Causation and Types of Necessity*. New York: Dover, 1969.
- Ellis, B. David. *Scientific Essentialism*. Cambridge: Cambridge University Press, 2001.
- Heimsoeth, Heinz. *Immanuel Kant'ın Felsefesi*. Çeviren Takiyettin Mengüşoğlu, İstanbul: Remzi Kitapevi, 1993.
- Hume, David. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Çeviren: Oruç Aruoba. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları, 1976.
- Hume, David. *İnsanın Anlama Yetisi Üzerine Bir Soruşturma*. Çeviren: Ferit Burak Aydar. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2021.

- Hume, David. *İnsan Doğası Üzerine Bir İnceleme*. Çeviren: Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 1997.
- Kant, Immanuel. *Arı Usun Eleştirisi*. Çeviren: Aziz Yardımlı. İstanbul: İdea Yayınevi, 1993.
- Kant, Immanuel. *Gelecekte Bilim Olarak Ortaya Çıkabilecek Her Metafizığe Prolegomena*. Çeviren: Ionna Kuçuradi ve Yusuf-Örnek. Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, 2002.
- Kant, Immanuel. *Pratik Aklın Eleştirisi*. Çeviren Ionna Kuçuradi, Ülker Gökberg ve Fusun Akatlı, Ankara: Türkiye Felsefe Kurumu, 2021.
- Karademir, Aret & Sandıkçioğlu, A. Pakize. "David Lewis'in Modal Realizminde Dünya-Ötesi Karşı olgusal Önermeler, İkinci-Dereceden Dünyalar ve Dünyalar-Arası Nedensellik Sorunları". *Felsefe Tartışmaları*, 2009: 1-15.
- Lewis, David. "New Work for A Theory of Universals". *Australasian Journal of Philosophy*, 1983: 343-377.
- Lewis, David. *Causation*. (Dü. E. Sosa, M. Tooley) New York: Oxford University Press, 1993.
- Mumford, Stephen. *Dispositions*. Oxford: Clarendon Press, 1998.
- Mumford, Stephen ve Anjum, Rani. *Causation A Very Short Introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2013.
- Palavan, Sercan. "Çağdaş Nedensellik Anlayışında İki Model: Yeni Humecü Görüş ve Yeni Aristotelesçi Görüş", *Liberal Düşünce Dergisi*, 107, (2022): 19-34.
- Psillos, Stathis. *Nedensellik ve Açıklama*. Çeviren: Ömer Fatih Tekin ve Sercan Palavan. Ankara: Nobel Akademi Yayıncılık, 2024.
- Strawson, Galen. *The Secret Connexion*. Oxford: Clarendon Press, 1989.
- Tooley, Michael. *Causation: A Realist Approach*. Oxford: Clarendon Press, 1987.
- Üner, Aslı. "Nedensellik İlkesi: Hume'a Karşı Kant", *Mavi Atlas*. 3/2024:100-108.
- Wood, W. Allen. *Kant*. Çev. Aliye Kovanlıkaya. Ankara: Dost Kitapevi, 2009.
- Wright, P. John. *The Sceptical Realism of David Hume*. Manchester: Manchester University Press, 1973.

İDEA-DOĞA İLİŞKİSİ BAĞLAMINDA NEDENSELLİK İLKESİNİN KONUMU ÜZERİNE: İLKE,
ZİHNİN BİR KATEGORİSİ Mİ YOKSA DOĞANIN DÜZENLİLİĞİNİ KAVRAMA ARACI MI?
ON THE POSITION OF THE PRINCIPLE OF CAUSATION IN THE CONTEXT OF IDEA-NATURE
RELATIONSHIP: IS THE PRINCIPLE A CATEGORY OF THE MIND OR A TOOL FOR
UNDERSTANDING THE REGULARITIES OF NATURE?

Ömer Fatih TEKİN

Yeşilçayır, Celal ve Tural, Ayşe. "Kant Felsefesinde Nedenselliğin Uğrakları",
Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 32, 2023.